

Stevan K. Pavlović (1933. — 2022.)

JASNA DRAGOVIĆ-SOSO

Moj prvi susret sa profesorom Stevanom Pavlovićem je bio početkom devedesetih godina prošlog veka, a desio se zahvaljujući njegovom sinu Kostu sa kojim sam se družila dok smo bili postdiplomci u Parizu. Profesorova pojava je odmah odavala utisak nesvakidašnjeg čoveka. Bio je visok i mršav, u trodelnom odelu, sa staromodnim džepnim satom i maramicom, i elegantnim drvenim štapom za hodanje. Markantno lice je bilo još upečatljivije zahvaljujući monoklu koji je s vremena na vreme okačio da bi se nagnuo i prodorno posmatrao osobu s kojom je razgovarao. I onda bi sinuo osmeh koji bi odavao izvesnu blagost i nagovestio da je ovo ipak osoba koje sebe ne uzima isuviše ozbiljno i koja uživa u performansu džentlemana iz nekog ranijeg doba. Bio je od samog početka jasno da se radi o čoveku koji istovremeno ne trpi glupost i koji kritički stavlja ideje svojih sagovornika “pod lupu”, a koji je međutim istovremeno blagonaklon i pun znatiželje (u najboljem smislu reči) za nova spoznanja i viđenja sveta. Bio je čovek s kojim se lako razgovaralo, pošto je bio istinski zainteresovan da čuje nova tumačenja i nove ideje. Kombinacija strogosti i blagosti.

Stevan K. Pavlović je rođen u Beogradu 1933. godine u intelektualnoj i politički angažovanoj porodici evropske kulturne orijentacije. Njegov otac, Kosta St. Pavlović je bio diplomata Kraljevine Jugoslavije, stacioniran u Bukureštu i posle — kao deo kraljevske vlade u egzilu od leta 1941. godine — u Londonu. Kao što piše istoričar Dejan Djokić,¹ Stevanov deda, koji se takođe zvao Stevan K. Pavlović, bio je član jugoslovenske delegacije na Konferenciji mira u Parizu 1919 — 20 kao šef kabineta ministra spoljnih poslova Ante Trumbića. Od malih nogu Stevan govori srpski, francuski i engleski, a posle

1 Dejan Djokić, “Srbija i Velika Britanija: Ko je bio istoričar Stevan K. Pavlović – kosmopolita i džentlmen srpskog porekla”, 25.2.2022. (<https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-60401608>) i “Professor Stevan Pavlowitch, leading historian of the Balkans who eschewed partisan narratives – obituary”, *The Telegraph*, 7.3.2022 (<https://www.telegraph.co.uk/obituaries/2022/03/07/professor-stevan-pavlowitch-leading-historian-balkans-eschewed>)

je naučio i italijanski. Za sebe je često govorio da je Jugosloven po rođenju, Srbin po porodičnom poreklu, Britanac po državljanstvu i Francuz po kulturi i obrazovanju. To jest, bio je istinski Evropejac, koji se u mnogim evropskim gradovima osećao komotno i “kod kuće” i čija je cela intelektualna orijentacija bila evropska i spajala čitav kontinent, od zapada gde je živio do Balkana kojim se profesionalno bavio.

Istorija mu je na taj način takoreći biografski “urođena”, i mladi Stevan je studira u Parizu (na Sorboni), Lilu i Londonu (King's College i School of Slavonic and East European Studies). Počevši postdiplomske studije na SSEES-u, on ipak rešava da prihvati posao van akademije, radeći u kompaniji za odnose sa javnošću, zbog čega se seli u Švedsku a zatim u Italiju. Uprkos radnim obavezama, 1961. objavljuje svoj magistarski rad *Anglo-Russian Rivalry in Serbia, 1837 — 1839*. Četiri godine kasnije se vraća u Englesku i počinje da predaje istoriju na Univerzitetu u Sautemptonu (University of Southampton). Na Sautemptonu ostaje nekih 30 godina, i stavlja taj univerzitet na mapu balkanskih studija. Zajedno sa Ričardom Klogom (Richard Clogg), Ričardom Kramptomom (Richard Crampton) i Denisom Deletantom (Dennis Deletant), istoričarima Grčke, Bugarske i Rumunije, postaje jedan od vodećih istoričara Balkana u Britaniji i u svetu.

Profesor Pavlović se bavio i kulturom i intelektualnim životom ljudi i zemalja o kojima je pisao. Autor je deset važnih knjiga, koje su definisale studije Jugoslavije i Balkana u Velikoj Britaniji i koje su bile prevedene na više jezika (uključujući i na srpski nakon 2000. godine). Njegova knjiga *Yugoslavia* (1971) ga je etablirala kao jednog od vodećih istoričara moderne Jugoslavije, a *The Improbable Survivor: Yugoslavia and its Problems, 1918 — 1988* – napisana 1988., dakle nekoliko godina pred raspad zemlje, prikazala je kompleksnost jugoslovenskog eksperimenta i dugoročnu potragu za nekim trajnim rešenjem nacionalnog pitanja tokom 20. veka. Iako Jugoslavija na kraju nije preživela, Pavlović je uverljivo pokazao da ona ipak nije bila nemoguća tvorevina kao što su u to vreme već tvrdili nacionalisti, pa i neki strani posmatrači.

Drugi svetski rat i prateći uzroci raskola među jugoslovenskim narodima su bili jedna od njegovih vodećih tema, i predmet dveju knjiga: *Unconventional Perceptions of Yugoslavia 1940 — 1945* (1985) i *Hitler's New Disorder* (2008). Uvek protivnik istorijskog determinizma, Pavlović je jasno pokazao u svojoj istoriji Drugog svetskog rata u Jugoslaviji da je zemlja bila razorena spolja, od strane Hitlera i Musolinija, a ne voljom sopstvenih naroda. Ukazujući na

kompleksnost tog prvog raspada zajedničke zemlje, on odbija floskule – koje su od 1990-ih postale dominantne – da je zajednička zemlja bila nametnuta i nepoželjna njenim narodima. On, takođe, odbija i komunističko tumačenje da se u Jugoslaviji jednostavno suprotstavio anti-fašizam fašizmu i da se eo sukob može svesti na borbu između progresivnih komunističkih partizana i nazadnih monarhista (četnika), fašista i kolaboracionista, nego naglašava konfuznu i kompleksnu suštinu građanskog rata u okviru “Hitlerovog novog neporetka”.

Za vreme drugog raspada Jugoslavije i ponovnog rata devedestih godina prošlog veka, Pavlović se posvećuje pisanju moderne istorije Balkana (*A History of the Balkans, 1804 — 1945*) koja je objavljena 1999. Reagujući na česte percepcije na Zapadu o Balkanu kao drugačijem, tj. inherentno nasilničkom i egzotičnom delu evropskog kontinenta, profesor Pavlović pokazuje u toj knjizi da je Balkan velikom merom deo šire istorije Evrope a ne region koji je suštinski drugačiji, neracionalan, i bitno različit od ostatka Evrope. Ovom knjigom je Pavlović predstavio čitaocima svoju impresivnu erudiciju i izvanredno poznavanje tokova istorije. Kao i u ostalim radovima, svoje argumente prikazuje odmereno i racionalno, kroz elegantno napisanu prozu. Knjiga je dve godine kasnije prevedena i objavljena u Srbiji, što je imalo za posledicu i da njena promocija dovede do šireg upoznavanja obrazovane publike u regionu sa Pavlovićevim radom.

Profesor Pavlović je 2002. objavio istoriju Srbije, *Serbia—The History behind the Name*, u kojoj se ponovno osvrće na “istorijske tokove, aktere, ideje i periode koji su oblikovali entitete koji se pojavljuju pod imenom *Srbija*”. Kategorički odbijajući pojednostavljenu romantičnu viziju “nacionalne istorije” kojih ima na pretek, kao i pojednostavljene floskule o Srbima kao “večnim nasilnicima” ili “večnim mučenicima”, on umesto toga pokazuje polivalentnost ideja, država i političkih vizija koje su se kroz vekove stvarale na teritoriji današnje Srbije. Bila mi je čast da učestvujem na promociji ove njegove knjige koja se održavala na SSEES-u te daleke 2002. godine. Za Stevana je bilo tipično da pozove mlade naučnike i istoričare (na promociji je takođe govorio Dejan Djokić, koji je isto kao i ja tek bio počeo da objavljuje radove i knjige), radije nego već etablirane kolege sa mnogo većim renomeom.

Profesor Pavlović je uživao u druženju sa mlađim naučnicima kojima je često bio i mentor i prijatelj. Osim mene, tu su bili i istoričar Dejan Djokić, politikolog Dejan Jović i profesorka engleske književnosti i pisac Vesna Gold-

sworthy. Zajedno sa njegovim velikim prijateljem Desimirom Tošićem, naš mali kružok se redovno godišnje sastajao u Oxfordu kod Desimira i na slavi Pavlovića u Londonu, gde su se vodile priče o politici, istoriji i kulturi. Kao što je Dejan Djokić napisao u svom nekrologu, objavljenom na sajtu BBC News 2022, “bio je čovek ogromne erudicije i kulture koja je inspirisala, a da pritom nije druge činila da se osećaju nesigurnim i manje vrednim”.² U proleće 2015. godine, profesor Pavlović i njegova supruga France su se preselili na Mauricius, gde se France rodila i odrasla, i gde su zajedno proveli još sedam godina do njegove smrti u januaru 2022.

2 Djokić, ‘Srbija i Velika Britanija’, op. cit.